

**GAZİZ GOBEYDULLİN VE SEYYİD
BATTAL GAZİ DESTANI KONULU
YAZISI**

**GAZİZ GOBEYDULLİN AND HIS
ARTICLE ON SEYYİD BATTAL GAZİ
EPIC**

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Marmara Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

E-posta: mehmet.aca@marmara.edu.tr

Orcid: 0000-0003-3132-4086

Öz

Gaziz Gobeydullin, sadece tarih alanındaki çalışmalarıyla değil edebiyat, din, felsefe, milliyet ve millî ruh konulu çalışmalarıyla da öne çıkan bir isimdir. Neriman Nerimanov'un devleti yönetecek millî kadroların hazırlanması amacıyla Bakü'ye davet ettiği bilim insanları arasında yer alan Gobeydullin, Türkbirlikçi bir dünya görüşüne sahip olmuş ve bunun bedelini de Halid Seyid Hocayev ve Bekir Sıtlı Çobanzade'yle birlikte 13 Ekim 1937'de Bakü'de kurşuna dizilerek ödemiştir. Gobeydullin, Kazan Üniversitesi Tarih-Filoloji Fakültesi'nde Hakas Türkü Türkolog N. F. Katanov ile N. N. Firsov'un nezaretinde öğrenim görmüş ve tarih, edebiyat, milliyet ve millî ruh alanlarında önemli çalışmalar yapmıştır. Gobeydullin, Türk-Tatar halk edebiyatıyla da yakından ilgilenmiş, halk edebiyatının Türk-Tatar edebiyatı içerisindeki yerine gereken değeri vermiştir. Gobeydullin, Seyyid Battal Gazi destanı üzerine müstakil bir makale de yayımlamıştır. Gobeydullin, Şura dergisinin 1911 tarihli 22. sayısında yayımladığı "Seyyid Battal Gazi Hikâyesi Tuğrısında" başlıklı yazısıyla Türk Dünyası'nda Seyyid Battal Gazi destanı üzerine en eski bilimsel makaleyi yazan Türk kökenli bilim insanı olmuştur. Destan üzerine Türkiye'de yapılan çalışmalarda Gobeyddullin'in makalesinden söz edilmemiştir. Bu çalışma ile Gobeydullin'in bu makalesini Türkiye'deki bilim insanlarının dikkatlerine sunmayı amaçladık. Çalışmada öncelikle Gobaydullin ana hatlarıyla tanıtılmış, ardından da makalesinin Türkiye Türkçesine çevirisine yer verilmiştir. Türkiye Türkçesine çevirisine yer vermeden önce Gobeydullin'in bu makalesinin içeriği ve önemi hakkındaki değerlendirmeler yapılmıştır. Makalenin Arap harfli orijinal metnine ise makalenin sonunda yer verilmiştir. Gobeydullin'in söz konusu destana yaklaşımı, tespitleri ve yorumları, günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Gobeydullin'in makalesi, yöntemi, konuları, yorumları ve sonuçlarıyla da dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Seyyid Battal Gazi destanı, Gaziz Gobeydullin, Şura dergisi, Türk-Tatar edebiyatı, Stalin zulmü.

Abstract

Gaziz Gobeydullin is a prominent figure not only for his works on history but also for his works on literature, religion, philosophy, nationality and national spirit. Gobeydullin, who was among the scientists invited to Baku by Neriman Nerimanov for the preparation of national cadres to govern the state, had a Turkic unityist worldview and paid the price for this by being shot in Baku on October 13, 1937 together with Khalid Seyid Khojavev and Bekir Sıtlı Çobanzade. Gobeydullin studied at the Faculty of History-Philology of Kazan University under the supervision of Khakas Turk Turk Turcologists N. F. Katanov and N. N. Firsov and made important studies in the fields of history, literature, nationality and national spirit. Gobeydullin was also closely interested in Turko-Tatar folk literature and gave due importance to the place of folk literature in Turko-Tatar literature.

Gobeydullin also published an independent article on the epic of Seyyid Battal Gazi. Gobeydullin became the scholar of Turkish origin who wrote the oldest scientific article on Seyyid Battal Gazi epic in the Turkic world with his article titled "In the Tugri of Seyyid Battal Gazi Story" published in the 22nd issue of Shura magazine dated 1911. Gobeydullin's article has not been mentioned in the studies on the epic in Turkey. With this study, we aimed to present this article of Gobeydullin to the attention of scholars in Turkey. In the study, firstly Gobeydullin is introduced in main outlines and then the translation of his article into Turkish is given. Before the translation into Turkish, the content and importance of Gobeydullin's article were evaluated. The original text of the article in Arabic script is given at the end of the article. Gobeydullin's approach to the epic in question, his findings and interpretations are still relevant today. Gobeydullin's article draws attention with its method, topics, interpretations and conclusions.

Keywords: Seyyid Battal Gazi epic, Gaziz Gobeydullin, journal of Şura, Turkish-Tatar literature, Stalin's persecution .

GİRİŞ

1920'lerin başında Türkiye ile Azerbaycan'ı derinden etkileyen önemli olaylar yaşanır. Bir yanda millî güçler işgal edilen Anadolu'yu kurtarmak için harekete geçerken Anadolu'nun hemen yanı başındaki Azerbaycan'da 1918'den beri iktidarda olan "Müsavat" hükümetiyle başlarında Mehmed Emin Resulzade'nin bulunduğu Müsavatçılar Kızıl Ordu'nun, Bakü'ye girdiğinde orada hazır bulunan Taşnak çeteleriyle iş birliği yaparak binlerce Azerbaycan Türkünü katledebileceğini, bu katliamın önüne ancak iktidarı komünistlere bırakarak geçebileceklerini düşünerek iktidardan çekilirler. Hüseyin Adıgüzel'in de ifade ettiği gibi, Müsavat hükümetinin istifasından sonra iktidar komünistlerin eline geçer. İktidarı ele geçiren komünistler, Semen Andreeviç Pankaratov önderliğinde Rus ve Ermeni şovenizmini öne çıkararak büyük bir katliama girişirler. Müsavatçı, karşı devrimci, faşist, ırkçı, milliyetçi gibi suçlamalarla binlerce Türk ve Müslüman katledilir. Türk ve Müslüman halk, büyük bir korku içinde Bakü'yü terk etmeye başlar (Adıgüzel, 2004a: 75).

Lenin tarafından Azerbaycan Devrim Komitesi'nin başkanı olarak tayin edilip 16 Mayıs 1920'de Moskova'dan Bakü'ye geçen Neriman Nerimanov, Bakü'ye gelir gelmez Ermeni savaşının bitirilmesi ve Kızıl Ordu'nun Bakü'ye girdiği sırada vereceği zararın en aza indirgenmesi doğrultusunda çalışmaya başlar. Azerbaycan'a gelir gelmez duruma el koyar, Ermeniler tarafından gerçekleştirilen katliamlar hakkında etraflı bilgiler alır, Devrim Komitesi'nin izni ve emri olmadan hiç kimsenin öldürülmemesini emreder. Halkın içine girerek olaylara yerinde müdahale eden Nerimanov, Azerbaycan Türklerinin gördüğü zararı en aza indirger, duruma hâkim olur. Duruma hâkim olur olmaz da Azerbaycan Türklerine düşmanca tavırlar içinde olan kadroları görevlerinden uzaklaştırır. Devleti işletecek millî kadroların hazırlanmasında ve dolayısıyla Azerbaycan halkının millî ve manevi değerlerinin korunup yaşatılmasında, millî düşünceye sahip Azerbaycan aydınlarının Sovyet sisteminin ölüm fermanlarından, ölümden beter sürgünlerinden kurtulmasında çok

önemli roller oynayan Neriman Nerimanov (Adıgüzel, 2004b: 144) ve Nerimanovcular, Azerbaycan'da kadro hazırlanması için Azerbaycan dışında yetişmiş bilim insanlarını Azerbaycan'a davet ederler. Davet edilenlerin başında, Kırım Türklerinin dünyaca tanınmış Türkoloğu Bekir Sıtkı Çobanzade, Kazan Türklerinden tarihçi Gaziz Gobeydullin (Gaziz Salih ulı Gobeydullin) ve Özbek Türkü Halid Seyid Hocayev yer alır. Türkiye'den de İsmail Hikmet Ertaylan bu kadroya dahil edilir. Ertaylan'ın dışındaki bu üç isim, Rusya Türklerinin 20. yüzyılın başında yetiştirdiği en önemli yerli Türkologlardandır ve hazırladıkları her bir eser, "repressiya" yıllarında "karşı devrimci" eser damgası yemiştir. Azerbaycan'da üniversitede kadro yetiştiren bu bilim insanlarının ortak özellikleri Türkbirlikçi olmalarıdır. Bekir Sıtkı Çobanzade, Türkiye'de ve bütün Türk Dünyası'nda çok iyi tanınan Türkbirlikçi bir Türkologdur.¹ 1888'de Taşkent'in Koşkorgan kentinde dünyaya gelen ve yükseköğrenimini 1914-1918 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde tamamlayan Halid Seyid Hocayev ise Azerbaycan'da bulunduğu süre zarfında İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" ilkesine bağlı kalarak hazırladığı çalışmalarıyla Türkoloji araştırmaları tarihinde önemli bir yer kazanır. 3 Haziran 1937'de tutuklanır ve sorgulaması 4 Eylül 1937'ye kadar sürer. 13 Eylül 1937'de kurşuna dizilerek öldürülmesine karar verilen Hocayev, Çobanzade ve Gobaydullin'le birlikte 13 Ekim 1937'de Bakü'de kurşuna dizilerek öldürülür. Hocayev ve Çobanzade ile birlikte kurşuna dizilerek öldürülen Gobaydullin, KGB arşivlerinde "Sultangaliyev'in karşı devrimci örgütünün üyesi" ve "pantürkizm ideologlarından birisi" olarak adlandırılır (Coşkunarslan, 1996).

Türkiye'de pek tanınmayan Tatar Türkü Gaziz Salih ulı Gobaydullin (Aziz Ubeydullin / Gaziz Gubeydullin), Türk Dünyası'nın yetiştirdiği önde gelen tarihçilerinden olup 1907'den kurşuna dizilerek öldürüldüğü 1937 yılına kadar çok sayıda esere imza atmıştır. Türk-Tatar tarihi, Türk-Tatar edebiyatı tarihi, Hazar tarihi, Özbek tarihi, Azerbaycan tarihi alanlarında oldukça yetkin bir isim olan Gobaydullin, yukarıda da ifade edildiği gibi, sadece kendi ülkesinde öne çıkmamış aynı zamanda Azerbaycan'daki millileşme ve millî kadroları yetiştirme çabalarında da aktif bir şekilde rol almıştır.

Bu yazıda, önce Tatar Türklerinin önde gelen bilginlerinden Gaziz Gobeydullin öne çıkan yönleriyle tanıtılacak, ardından da başyazarlığını Rızaeddin Fahreddin'in yaptığı "Şura" dergisinin 1911 tarihli 22. sayısında yayımlanan "Seyyid Battal Gazi Hikâyesi Tuğrısında" (s. 682-685) adlı yazısının Türkiye Türkçesine çevrilmiş haline yer verilecektir. Makalenin Türkiye Türkçesine çevrilmiş haline yer vermeden önce Gobeydullin'in bu makalesinin içeriği ve önemi üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır. Makalenin Arap harfli orijinal metnine ise makalenin sonunda yer verilecektir.

¹ Bekir Sıtkı Çobanzade için bk. (Otar, 1999).

Kazan'da Başlayıp Bakü'de Biten Dolu Dolu Bir Hayat

Kazan Tatarlarının yetiştirdiği ünlü tarihçilerden olan ve 13 Ekim 1937'de Sovyet yönetimince kurşuna dizilerek öldürülen Gaziz Gobeydullin, 27 Haziran 1877'de Kazan'da dünyaya gelir ve ilköğrenimini 1895-1904 yılları arasında Halidiye Medresesi'nde görür. 1906-1908 tarihleri arasında evde kendi kendini eğitir. Bu yıllar arasında Rusça ve Avrupa dillerine, dünya edebiyatlarına, tarihe ve diğer bilimlere odaklanır. 1909'da okuduğu lise öğrenimini tamamlayan Gobeydullin, Kazan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolur. Bir yıl okuduktan sonra hocaları N. F. Katanov ve N. N. Firsov'un yardımıyla Tarih-Filoloji Fakültesi'ne geçer. Üniversite öğrencisiyken medrese öğrenimi sırasında öğrendiği Arapça, Farsça ve Rusçaya ek olarak Almanca, Fransızca ve Latinceyi de öğrenen Gobeydullin, ileriki yıllarda Eski Yunanca ile İngilizceyi de bildiği diller arasına katar. Bilimsel çalışmalarına daha öğrencilik yıllarında başlayan Gobeydullin, okul bitirme tezi olan *Marko Polo kak İstoçnih Dlya İstorii Mogolov*"u (Moğol Tarihi İçin Bir Kaynak Olarak Marko Polo) "Şura" dergisinin 1915 tarihli 11-20. sayıları arasında "Marko Polo Hakkında Bir Tecrübe" adıyla yayımlar. Öğrencilik yıllarında siyasî hareketlere iştirak eden Gobeydullin, Kazan Türklerinin tanınmış edebiyatçılarından Fatih Emirhan ve Abdullah Tukay ile yakın dost olur, onlarla birlikte çeşitli dergiler (*Añ* vd.) çıkarır. Üniversiteyi tamamladıktan sonra Kazan'dan ayrılıp Troitsk şehrine geçmek zorunda kalır, orada 1916-1917 yılları arasında "Vazifa" adında bir Tatar medresesinde müdürlük yapar. Kazan'a 1917 Şubat Devrimi'nden sonra geçebilir, 1919'a kadar "Dinler Tarihi", "Eski Zaman Tarihi", "Rus Tarihi" gibi ders kitaplarını hazırlar. 1917'de kadının Türklerle Moğollardaki yerini ele aldığı "Bik İski Zamannardan Alıp Timir Balalarına Kadar Törük-Mongollarda Hatınnarnıñ Totkan Urınnarı" adlı makalesi, *Añ* (1-3, 1917) dergisinde yayımlanır. Onun Türklük ve Tatarlık meselesini ele aldığı "Biz Törükmi, Tatarmı?" (*Korıltay* 46, 1918) ve "Törükmi, Tatarmı?" (*Korıltay*, 1918) adlı makaleleri de 1918'de yayımlanır. Tatarları Türk olarak nitelendiren Gobeydullin, Tatarların Türklüğü meselesini, *Tatarlarnıñ Kilip Çığışı ve Altın Urda* (Tatarstan Matbugat hem Neşriyat Kombinatu, Kazan 1924) adlı çalışmasında Türkbirlikçi bir akademisyen gözüyle yeniden ele alır.

1919'da Kazan Üniversitesi tarih kürsüsünde N. F. Katanov ile N. N. Firsov'un yanında asistanlığa başlayan Gobeydullin, 1921'de Hazar Kağanlığı konulu teziyle asistanlığını tamamlar. 1922-1925 yılları arasında *Tatar Tariyhu* (Tatarstan Sotsialistik Sovetlar Cömhüriyetiniñ Devlet Neşriyatı, Kazan 1922; Tatarstan Matbugat hem Neşriyat Kombinatu, Kazan 1923), *Borıngı Bolgarlar* (Tatarstan Matbugat hem Neşriyat Kombinatu, Kazan 1924), *Tatar Edebiyatı Tariyhu Öçin Materiallar Cıyu Yulında Bir Tercribe* (Gali Rahim ile birlikte, Tatarstan Matbugat hem Neşriyat Kombinatu, Kazan 1924), *Tatarlarda Sınıflar Tariyhu Öçin Materiallar* (Tatarstan Matbugat hem Neşriyat

Kombinatı, Kazan 1925), *Tatarlarda Sınıflar Tarihi*. XVII, VVIII, hem XIX Gasırlarıñ Başında (Tatarstan Matbugat hem Neşriyat Kombinatı, Kazan 1925), *Pugaçev Yavu* (Kamil Yakub, Kazan 1924), “Pugaçev Yavında Tatar-Başkortlar” (*Bizniñ Yul*, 8-9, 1923: 18-34), “Uçastie Tatar v Pugaçevşçine” (*Noviy Vostok*, 1 (17), 1925) ve üç ciltlik *Tatar Edebiyatı Tarihi* (ilk iki cildi Ali Rahim’le birlikte, 1922-1925) adlı eserleri yayımlar. 1925’te Neriman Nerimanov’un Azerbaycan’da millî kadroların yetiştirilmesi projesi kapsamında Azerbaycan’a davet edilen Gobeydullin, 1926-1927 yıllarında Azerbaycan Üniversitelerinde Azerbaycan tarihi okutulmaya başlanması üzerine, bu üniversitelerde dersler verir, asistanlar yetiştirir. Gobeydullin’in, birçok bilimsel çalışmasını hazırladığı Bakü’ye gidişi, Mirkasıym Gosmanov’un de ifade ettiği gibi, Stalin’in baskı sindirme politikalarının doruğa çıktığı yıllarda ömrünü birkaç yıl uzatmıştır (Gosmanov, 2002: 10). 1926’da Bakü’de düzenlenen Türkoloji Kongresi’ne “Razvitie İstoriçeskoy Literaturı u Tyurko-Tatarskih Narodov” (Türk-Tatar Halklarının Tarihi Edebiyatının Gelişimi”) başlıklı bildiriyle katılan Gobeydullin’in Azerbaycan’ı Öğrenme Cemiyeti’nin haberleri arasından yayımladığı “Zametki o Proishojdenii Hazar” (Hazarların Menşei Üzerine Notlar) (*İzv. o-va Obsledovaniya i İzuçeniya Azerbaycana*, 4, Bakü 1927, s. 165-173) adlı makalesi, 1937’de önüne karşı devrimci edebiyat eseri olarak getirilir, suçlanmasına neden olur (Coşkunarslan, 1996: 47-48).

1925’ten itibaren *İstoriya Tatar* (3. baskı) adlı kitabı, “İz İstorii Tatarskoy Burjuvazii” (1927) (Tatar Burjuvazisi Tarihinden) ve “K İstorii Razlojeniya Feodalnogo Klassa u Privoljskih Tatar” (*İzv. Vostfa AGU*, II, 1928) (Volga Tatarlarında Feodal Sınıfın Ayrışmasının Tarihi Üzerine) adlı çalışmaları Moskova’da yayımlanan Gobeydullin, Azerbaycan Devlet Üniversitesi Şark Tarihi Fakültesi’nin doçenti ve Yüksek Pedagoji Enstitüsü İçtimaiyat-Tarih Şubesi’nin dekanı olur. Bu dönemde Hüseyin Cavid, Abdullah Şaig, Bekir Sıtkı Çobanzade, Tağı Şahbazı, A. N. Samoyloviç gibi isimlerle yakın dostluklar kurar. Bu ve buna benzer isimler, Sovyet yönetimince daha sonra “pantürkist” ve “karşı devrimci” olarak nitelendirilirler. 1927’de çalışmalarını hızlandıran ve “Boharanıñ İktisadi Tarihidan” (*Megarif ve Ukutuçı*, 1, 1927, s. 30-32), *Padenie İmperii Timuridov i Prihod Uzbekov* (Semerkand, 1927), “Özbek Halkının Menşei Problemi”, “Pugaçevşçina i Tatarı” (*İzv. o-va Obsledovaniya i İzuçeniya Azerbaycana*, 4, 1927, s. 74-82), “XIX Esirde Buharanıñ İktisadi ve İctimagi Hali” (*Megarif ve Medeniyet*, 1927), *Azerbaycanda Baylar hem Alarga Buysıngan Krepostnoy Kretsyanar* (Bakü, 1927), *Üzbekler Tarihi Buyınça Materiallar* (Semerkand, 1928) gibi eserlerini yayımlatan Gobeydullin², aynı yıl profesör unvanını almaya hak kazanır. Türkistan’daki üniversiteler tarafından defalarca ders vermesi için davet alan Gobeydullin, bu sayede Türk Dünyası’nda gezip görmedik bir yer bırakmaz, bu

² Gobeydullin’in eserlerinin bibliyografyası için bk. (haz. Gobeydullin vd., 2002: 308-321).

seyahatleri ileriki yıllarda başına bela olur, bu geziler nedeniyle pantürkizmin esas ideoloğu olmakla suçlanır (Coşkunarslan, 1996: 48).

1927-1928 yılları arasında çok sayıda makalesi yayımlanan Gobeydullin'in çalıştığı Şarkşinaslık Fakültesi, kısa sürede bütün Rusya'da en güçlü şarkiyat merkezlerinden birisi hâline gelir. Fakültede okutulan dersler, dersleri veren hocalar (Bekir Sıtkı Çobanzade, Gaziz Gobeydullin , Y. Ratgavzer, P. Fridolin, V. Zummer, A. Zeküzade, M. Halfin, M. İbrahimov, V. Barthold, Samoyloviç, N. Marr) ve fakültede izlenen Türkleştirme politikaları Sovyet yönetimini rahatsız eder, Kasım 1928'de Azerbaycan Komünist Partisi Bakü Komitesi, Şarkşinaslık Fakültesi'ni gereksiz bularak fakülteyi Pedagoji Enstitüsü ile birleştirir (Coşkunarslan, 1996: 49).

1931'den itibaren Stalinci baskılara maruz kalmaya başlayan Gobeydullin'in eserlerinin basımı yavaşlar, eserleri çeşitli bahanelerle yayım planlarından çıkarılır. Makaleleri dergi merkezlerinde aylarca bekletilen Gobeydullin, hakkında çıkan eleştiri yazıları ve "Nerimanovculuk"la suçlanması nedenleriyle Kazan'a döner. Kazan'a döndükten sonra da ağır eleştiriler alan Gobeydullin, baskılardan bir nebze de olsa kurtulabilmek için kendi eserlerini eleştiren bazı yazılar yazıp *Kızıl Tatarstan* gazetesinde yayımlar. 1935'te yeniden Bakü'ye dönen ve 1936 yılının sonlarından itibaren Azerbaycan Devlet Üniversitesi Sovyet Halkları Tarihi kürsüsünde ders vermeye başlayan Gobeydullin, 18 Mart 1937'de tutuklanır. Altı kez sorgulanan ve pantürkist bir örgüte üye olmak, pantürkizmin ideoloğu olmak, Sultangaliyev'in karşı devrimci teşkilatının üyesi olmak, Türkiye, Japonya ve Almanya yararına çalışmak gibi suçlarla itham edilen Gobeydullin, 12 Ekim 1937'de kurşuna dizilerek öldürülme cezasına çarptırılır.³ Ziya Bünyadov, 13 Ekim 1937'de kurşuna dizilerek öldürülen Gobeydullin hakkındaki kararı, KGB arşivlerinden şu şekilde aktarır:

"16 Eylül 1937'de G. S. Gubaydillin, Azerbaycan SSR CM'nin 73, 64, 63-1, 69 ve 70. maddelerinde yazılı suçlara iştirakine, yani:

1. Millî cumhuriyetlerin SSRİ'den silahlı mücadeleyle ayrılmasına hazırlanan ve birleşik Türk-Tatar devletinin kurulması için çalışan umumittifak karşı devrimci pantürkist teşkilat merkezinin üyesi olduğuna,

2. Pantürkist teşkilatta dolaylı bir şekilde faaliyet gösterdiğine ve Kırım, Tataristan, Özbekistan ve Azerbaycan'da yeni yeni üyeler kazandırdığına,

3. Zarar verici-yıkıcı grup meydana getirdiğine ve Azerneftkombinatın madenlerine zarar verici bir dizi emirler verdiği,

4. Türk, Alman ve Japon gizli servislerinin casusu gibi faaliyetler gösterdiğine dair suçlanmış ve itham kararı tertip edilmiştir.

³ Gaziz Gobeydullin'in hayatı, edebi ve bilimsel faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. (Gubaydullin, 1989); (haz. Gobeydullin vd., 2002).

11 Ekim 1937'de SSRİ Yüksek Mahkemesi Savaş Kollegiyası Seyir Sessiyası'nın hazırlık toplantısının protokolü tertip edilmiştir. Burada beyan olunmuştur:

1. Suçlama kararı onaylansın ve işe 1 Aralık 1934 yılı kararına uygun olarak SSRİ Yüksek Mahkemesi Savaş Kollegiyasında bakılsın.

2. Gaziz Salihoviç Gubaydillin'in işi Azerbaycan SSR CM'nin 73, 64, 63-1, 69 ve 70. maddelerine göre mahkemeye verilsin.

3. İşe bağlı mahkeme toplantısında avukatsız, savcısız ve şahitsiz bakılsın.

12 Ekim 1937'de SSRİ Yüksek Mahkemesi Savaş Kollegiyası Seyyar Sessiyası'nın bağlı mahkeme toplantısı oldu. Oturum saat 11.40'ta açıldı. "Sanık G. S. Gubaydillin, kendisinin suçlu olduğunu itiraf etti. İlk soruşturmada verdiği ifadeleri tam olarak tasdik etti, mahkeme sorgusuna hiçbir ilavesi olmayacağını bildirdi." Başkan sanığa son söz hakkını verdi ve mahkeme oturumunu kapattı. Burada sanık bütün suçlarının üstünün tamamen açıldığını gösterdi ve cezasının hafifletilmesini rica etti.

Hüküm okundu. Gazis Salihoviç Gubaydillin şahsi eşyaları müsadere edilmekle birlikte en ağır cezaya, kurşuna dizilmeye mahkûm olunsun. Hüküm kesindir, itiraz kabul edilmeyecektir ve 1 Aralık 1934 tarihli SSRİ MİK kararına dayanılarak hüküm derhal yerine getirilmelidir. Oturum saat 12.00'de bitti." (Bünyadov, 1993: 198-199)

1907'den kurşuna dizilerek öldürüldüğü 1937 yılına kadar tarih, edebiyat, din, felsefe, milliyet ve millî ruh konulu çalışmalarıyla sadece Tatar Türklerine değil, başta Azerbaycan ve Özbekistan olmak üzere bütün Türk dünyasına hizmet eden Gobeydullin⁴, diğer pek çok Stalin kurbanı gibi, 1957'de kendisiyle ilgili bütün suçlamalar düşürülerek aklanmıştır.

Türk Dünyası'nda Seyyid Battal Gazi Destanı Üzerine Bir Türk Tarafından Yazılan En Eski Bilimsel Makale: "Seyyid Battal Gazi Hikâyesi Tuğrısında"

Yukarıda hayatı ve çalışmaları hakkında bilgi verilen tarihçi Gobeydullin, ilk iki cildini Ali (Gali) Rahim ile birlikte hazırladığı üç ciltlik *Tatar Edebiyatı Tarihi* adlı kitapla bazı makalelerinden (Gobeydullin, 1925; Gubaydullin, 1926) de anlaşılacağı üzere Türk-Tatar halk edebiyatıyla da yakından ilgilenmiş, halk edebiyatının Türk-Tatar edebiyatı içerisindeki yerine gereken değeri vermiş, bu alandaki çalışmaları da yakından takip etmiştir. İlk iki cildini Ali (Galim) Rahim'le birlikte hazırladığı üç ciltlik *Tatar Edebiyatı Tarihi*'nde Türk edebiyatını Orhun Yazıtlarından itibaren bütüncül bir şekilde ele alan Gobeydullin, Türkiye'de 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de hakkında henüz bilimsel bir çalışmanın yapılmadığı Seyyid Battal Gazi destanı üzerine müstakil bir makale de yayımlamıştır.

⁴ Gobeydullin, aynı zamanda hikâyeler de yazmıştır (Godeydullin, 1918; Godeydullin, 1958).

Gobeydullin, *Şura* dergisinin 1911 tarihli 22. sayısında yayımladığı “Seyyid Battal Gazi Hikâyesi Tuğrısında” başlıklı yazısıyla Türk Dünyası’nda Seyyid Battal Gazi destanı üzerine en eski bilimsel makaleyi yazan Türk kökenli bilim insanı olmuştur. Seyyid Battal Gazi destanı üzerine Türkiye’de yapılan çalışmalarda Gobeydullin’in 1911 tarihli makalesinden söz edilmemiştir. Gobeydullin’in de dikkat çektiği üzere, dili Türkçe olan Seyyid Battal Gazi destanı üzerine 1911 yılına kadar Türkiye’de henüz bilimsel bir çalışma yapılmamıştır. Söz konusu destan, İstanbul’da diğer bazı destan ve hikâyelerle birlikte taşbaskısı olarak yayımlanmış olmakla birlikte, bilimsel çalışmaların konusu olabilmek için M. Fuad Köprülü gibi isimlerin yetişmesini beklemiştir. Gobeydullin, söz konusu makalesinde, Türk-Tatarların Seyyid Battal Gazi gibi kitapları unuttuklarını ya da artık önemsemez hale geldiklerini, oysa Fleisher ve Hermann Ethé gibi Avrupalı doğu bilimcilerin Seyyid Battal Gazi destanını incelediklerini, metnini kendi dillerinde yayımladıklarını kaydetmiştir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, bir tarihçi olmakla birlikte Türk-Tatar edebiyatına hak ettiği akademik değeri vermeye çalışan Gubaydullin’in, Seyyid Battal Gazi destanı hakkında bir yazı yazmasında Avrupalı doğu bilimcilerin söz konusu çalışmalarının da önemli bir etkisi olmuştur. Başka bir deyişle, Türk-Tatar edebiyatının sözlü ve yazılı ürünleri konusunda zaten duyarlı olan Gobeydullin’in Seyyid Battal Gazi kitabı gibi kitaplara çocukluk döneminden sonra tekrar geri dönmesinde, batılı doğu bilimcilerin bu tür kitaplara önem vermeleri de belirleyici olmuştur.

Gobeydullin’in anılan makalesinin içeriğinden söz etmek gerekirse kısaca şunlar söylenebilir. Gobeydullin, makalesinin girişinde geçmişte Tatar köyleriyle şehirlerinde uzun gecelerde bir araya gelinerek hikâyeler anlatıldığından ya da kahramanlık ve aşk kitapları okunduğundan söz etmiştir. Gobeydullin’in ifadelerinden “Seyyid Battal Gazi”, “Yosıf” ve “Bedavam” gibi halk kitaplarına geçmişte yoğun bir ilgi gösterildiği anlaşılmaktadır. Makalesinde Ethé’nin çalışmasında yer verdiği nüshaları da kısaca tanıtan Gobeydullin, Seyyid Battal Gazi destanıyla ilgili kendi değerlendirmelerini, Hicrî 1294’te (Miladî 1877) İstanbul’da Kürt Hüseyin Efendi’nin matbaasında yapılan neşri esas alarak yapmıştır. Ethé’nin Seyyid Battal Gazi destanını halk edebiyatı kaynaklı olarak nitelendirdiğini fakat bu bağlamda herhangi bir kanıt ya da gerekçe ileri sürmediğini kaydeden Gobeydullin, söz konusu destandaki bu durumu kanıtlayıcı örnekleri (kalıp sözler, motifler, olaylar vd.) gözler önüne sermiştir. Alanında yetkin bir tarihçi olan Gobeydullin, Seyyid Battal Gazi’nin tarihî bir kişilik olup olmadığı, eğer öyleyse hangi yüzyılda yaşadığı ve hangi millete mensup olduğu konusuna da odaklanır. Gobeydullin, metindeki kahramanlarla olaylardan yol çıkarak Seyyid Battal Gazi’nin 9. ya da 10. yüzyılda yaşamış tarihî bir kişilik olduğu sonucuna ulaşmıştır. Seyyid Battal Gazi’nin milliyeti konusuna da temas eden Gobeydullin, destanda geçen Arap halifelerine hizmet eden Harezmi yiğitlerinden yani paralı Türk askerlerinden söz etmiştir. Battal Gazi’nin Türk olduğunu iddia etmenin mümkün

olmadığını fakat Türklerin Seyyid Battal Gazi destanında anlatılan olayların içinde fiili olarak yer aldıklarına dikkat çekmiştir. Gobeydullin, Malatya'yı alanların Türk askerleri olması halinde Seyyid Battal Gazi'nin de Türk olabileceği ihtimalinden de söz etmiştir. Gobeydullin'in dikkat çektiği Arap halifelerinin yanında savaşan Türk askerleri üzerinde ilerleyen yıllarda Türkiye'de yapılan bazı Seyyid Battal Gazi konulu çalışmalar da durulmuştur.⁵ Gobeydullin'in tespitleri, her ne kadar bir Arap kökenli bir destan olsa da Türklerin Seyyid Battal Gazi destanında anlatılan olayların merkezinde yer aldıklarını, başka bir deyişle destanın oluşumunda doğrudan etkili olduklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Makalesinde Seyyid Battal Gazi'nin karakteristik özelliklerinden de detaylı bir şekilde söz eden Gobeydullin, destanın dilinin Osmanlıların Farsça, Arapça ve Tatar şivesi karışmış eski dili olduğunu kaydeder. Gobeydullin'in Seyyid Battal Gazi'nin karakteristik özellikleri hakkındaki tespitleri "gazi tipi"nin temel özelliklerinin gözler önüne serilmesi bakımından oldukça değerlidir. Bir gazi olan Seyyid Battal, dindarlığı ve takvasıyla bütün dünyaya nam salmıştır. Fakir dervişliği hadden aşmıştır. Savaşlardan elde edilen ganimet malların hepsini fakirlere ve dullara dağıtmıştır. Âşık olduğu Hıristiyan ya da Mecusî kızlarından Müslüman olmalarını istemiştir. Hayatının biricik amacı, Bizans'ı Müslüman yapmak olmuştur. İstanbul'un kiliselerini yıkarak yerine mescit ve medreseler yapmayı amaçlamıştır. Bütün ömrü kâfirle savaşmakla geçmiştir. Çok bilgili olup yetmiş dile hakim olmuştur. Hıristiyanlara kendi dinlerince vaaz verip onları şaşkına çevirmiştir.

Gobeydullin, Fars efsaneleriyle edebiyatının destanın ruhuna bir hayli tesir ettiğini de kaydeder. Nitekim destanda Şehname'deki devlere, Cemşid Padişah şiirlerine, Dahhak ve Feridun ismine rastlanmaktadır. "Bin Bir Gece Hikâyeleri"nin destana etkilerinden de söz eden Gobeydullin Hasan, Hüseyin ve Ali'ye dönük övgülerden, kitapta Ebu Bekir'den söz edilmemesinden ve en önemlisi de Yezid'e okunan lanetlerden yola çıkarak kitabın yazarının Şii olduğu sonucuna da ulaşır. Gobeydullin'in Şii nitelendirmesini, Kızılbaş ya da Alevî olarak okumak gerektiğini özellikle belirtmek gerekir.

SONUÇ

Seyyid Battal Gazi destanı üzerine Türkiye'de Köprülü'den itibaren metin neşri ve inceleme türünden pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların hiçbirinde Gaziz Gobeydullin'in 1911 tarihli makalesinden söz edilmemiştir. Özellikle de Türkiye Türkleri ile diğer Türk boyları arasında set çeken Soğuk Savaş dönemi şartlarını

⁵ Örneğin M. Fuad Köprülü, Seyyid Battal Gazi destanını ilkin Anadolu serhatlerinde İslamiyet mefkûresi için çarpışan Türk gazileri arasında doğmuş bir destan olarak nitelendirerek Seyyid Battal Gazi'nin Peygamber sülalesinden gelen tarihî bir Arap cengâveri olduğu görüşüne karşı çıkmıştır (Köprülü, 1980: 255). Seyyid Battal Gazi destanının kaynağı ve Seyyid Battal Gazi'nin kökeniyle ilgili görüşler için bk. (Say, 2009: 14-31).

dikkate aldığımızda bu durumun çok da yadırganamayacağı düşünülebilir. Fakat artık şartlar değişmiş, Soğuk Savaş döneminin doğurduğu mazeretler büyük oranda ortadan kalkmıştır. Artık Seyyid Battal Gazi destanı üzerine yapılan çalışmalardan söz ederken Gobeydullin'in makalesini zikretmemek için herhangi bir gerekçe kalmamıştır. Gobeydullin'in makalesinde dikkat çektiği konular üzerinde Türkiye'de daha sonraki dönemlerde yapılan bilimsel çalışmalarda da gündeme getirilmiştir. Gobeydullin'in söz konusu destana yaklaşım biçimi (başka bir deyişle yöntemi), tespitleri ve yorumları, günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Gobeydullin'in makalesi, sadece Türk Dünyasında söz konusu destan üzerine bir Türk tarafından yazılan en eski makale olmasıyla değil yöntemi, konuları, yorumları ve sonuçlarıyla da önemli olup Türkiye'deki halkbilimcilerin dikkati çekmeyi hak etmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Hüseyin (2004a). *Millî Komünizmin Öncüleri Nerimanov*. İstanbul: İleri Yayınları.

Adıgüzel, Hüseyin (2004b). *Atatürk Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız*. İstanbul: İleri Yayınları.

Bedavam. (1915). Kazan.

Bünyadov, Ziya (1993). *Gırmızı Terror*. Bakı: Azerbaycan Devlet Neşriyyatı.

Cahun, Leon (2013). *Asya Tarihine Giriş Türkler ve Moğollar*. (çev. İnan Kaya). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Coşkunarslan, Hakan (1996). "Aziz Gubaydullin". *Toplumsal Tarih*. S. 27. s. 48-51.

Demirci, Kürşat (1997). "Hârût ve Mârût". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 16. İstanbul: TDV Yayınları. s. 262-264.

Ethé, Hermann (1871). *Die Fahrten des Sajjid Batthāl. Ein alttürkischer Volks-und Sittenroman. Zum Ersten Male Vollständig Übersetzt*. C. 2. Leipzig: FA Brockhaus.

Godeydullin, Gaziz (1918). *Hikeyeler*. Kazan: Gasır Neşriyatı.

Godeydullin, Gaziz (1958). *Hikeyeler*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

Gaziz Gobeydullin Fenni-Biografik Cıyıntık (2002). (haz.) Salman Gobeydullin vd.. Kazan: Ruhıyat Neşriyat.

Godeydullin, Gaziz (1925). "İctimagıy Gıylimner Babında Niler İşlendi?". *Biş Yıl İçinde*. Kazan. s. 141-152.

Gosmanov, Mirkasıym (2002). "Ostaz Hatıresi". *Gaziz Gobeydullin Fenni-Biografik Cıyıntık*. (haz.) Salman Gobeydullin vd.. Kazan: Ruhıyat Neşriyat. s. 7-13.

Graves, Robert ve Patai, Raphael (2009). *İbrani Mitolojisi Tekvin-Yaratılış Kitabı*. (çev. Ömer F. Oyal). İstanbul: Say Yayınları.

Gubaydullin, G. (1926), "Razvitie İstoričeskoj Literaturı u Tyurko-Tatarskih Narodov". *Perviy Vsesoyuzny Tyurkloğışeskit Sezd*. Bakı. s. 39-57.

Gubaydullin, G. (1989). *Tarihi Sehifeler Açılığında. Saylanma Hizmetler*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

Köprülü, M. Fuad (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Küçükcan, Talip (1995). "Hermann Ethé". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: TDV Yayınları. s. 488.

Otar, İsmail (1999). *Kırımlı Türk Şair ve Bilgini Bekir Sıtkı Çobanzade*. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları.

Say, Yağmur (2009). *Türk-İslam Tarihinde ve Geleneğinde Seyyid Battal Gazi ve Battalname*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği.

Ubeydullin, A. Aziz (1911). "Seyyid Battal Gazi Hikâyesi Tuğrısında". *Şura*. 22. s. 682-685.

SEYYİD BATTAL GAZİ HİKÂYESİ HAKKINDA⁶

Hatırınızdadır, gecenin uzun vakitlerinde bizim Tatar köylerinde, şehirlerde, imalathanelerde iş bırakıldığında, hafta sonlarında gençler toplanıp hikâyeler anlatırlar ya da kahramanlık ve aşk kitapları okuyup vakitlerini huzur içinde geçirirler.

Bizim halkımız, millî olan "Bedavam"⁷, "Takiy Aceb", "Yosıf" gibi kitapları çok sever.

Kendim de küçükken bu kitapları okuyanları çok dinler ve anladıklarımı yüksek sesle okurdum. O zamandan beri bu kitapları sever, onlara her nedense yakınlık duyardım. Zaman geçti, ben bu kitapları yine birer birer alıp okumaya başladım.

Bana şimdi bu kitaplarda yeni bir âlem açılan gökyüzü göründü. Önceleri bana sadece hayalî önemli olan Seyyid Battal, Ali, Malik Ejder, Said ibni Vakkas, Halid ibni Velidlerin hepsi benim için şimdi bütünüyle başka kişilere dönüştüler. Şimdi onlar bana kaybolan millî kahramanların gölgeleri, onların ruhlarıyla ruhlanan Araplar gibi görünmeye başladılar. Ben, o kahramanların karakterlerinde millî kahramanlarımızın

⁶ (Ubeydullin, 1911: 682-685). Gobeydullin'in bu makalesi, 2002 yılında *Gaziz Gobeydullin Fenni-Biografik Cıyıntık* adlı kitabın 76-81. sayfaları arasında Kiril harflerine çevrilerek yeniden yayımlanmıştır.

⁷ "Allah digil bedevam" redifinden ötürü "Bedevam Kitabı" diye bilinen eser, Tatar medreselerinde alfabenin temel ders kitaplarından bir olmuştur. *İman Allahı bir bilmek / İslam dinin hak bilmek / Peygamberni rast bilmek/ Allah digil bedevam...* (Bedavam, 1915: 2). (ç. n.)

suretlerini görmeye başladım. Bundan dolayı da bu kitapları tenkide, onları halkımızın gözünün önüne yeniden getirmeye bir başlangıç olsun diyerek “Seyyid Battal Gazi” hikâyesi hakkında bir şeyler karalamaya karar verdim.

Okuyucular! Bu kitapları biz kendimiz unutsak da Avrupalı bilim insanları unutmadı. Bunlar hakkında ciltlerce kitap yazdılar. Mesela aynı “Seyyid Battal Gazi” hikâyesi hakkında 1848’de Profesör Fleish[er], Saksonya akademisinin bir yayınında uzun uzun değerlendirmeler yazmış idi. Bunun üzerinden yirmi, yirmi beş yıl geçtikten sonra onun öğrencisi Dr. Hermann Ethé⁸ adlı Münhen Üniversitesi hocalarından bir “Alman”, bu kitabı iki cilde bölüp kendi diline tercüme etti.⁹ Tercüme, tenkitli olduğundan, yani bir birine benzemeyen çok yerleri olan nüshalar karşılaştırılarak tercüme edildiğinden bizim için çok değerli bir eserdir. Bunun yanı sıra sonundaki notlarını ve eser hakkında genel değerlendirmeler içeren girişini ele alırsak eserin değeri daha da artmaktadır.

Eser her ne kadar Türkçe olsa da bildiğime göre Türkler bu eseri hiç dikkate almadılar. Hatta Şemseddin Sami Bey, “Kâmus’ül-Alâm”ında “Seyyid Battal Gazi” adlı kişinin tarihî kişilik olduğunu söylerken de bu kişi hakkındaki hikâye hakkında neredeyse tek kelime etmiyor. Yukarıda, “Doktor Ethé çeşitli nüshalar bulur” demiştik, bu nüshaları beyan etmenin faydalı olacağını düşünüyorum.

Ethé altı kadar birbirine az benzeyen nüsha bulur. Dresden Kraliyet Kütüphanesindeki, Leipzig Halk Kütüphanesindeki, Viyana’daki nüshalar, nihayet Profesör Fleish’e Tatarlarca çok bilinen önceki Kazan Üniversitesi profesörlerinden Gotvald’ın hediye ettiği Tatarca elyazması nüsha. Ethé, sonuncusuna büyük önem verdiğini beyan eder.

Benim faydalandığım kitap ise Hicrî 1294’te (Miladî 1877) İstanbul’da Kürt Hüseyin Efendi’nin matbaasında basılan kitaptır. Tatarca eski kitapçı Şems tarafından basılan nüshayı inceledim de bu Türk basmasının aynısı olduğunu anlayınca önem vermedim.

Ethé’nin yazdığına göre “Seyyid Battal Gazi” hikâyesi 14-15. yüzyıllarda halk dilinde yaşayan yeni Arap efsanelerinden toplanan bir eserdir. Kitabın üzerinde kimin derlediğine dair herhangi en ufak bir ima bile bulmak mümkün değil. Aynı bilim insanının söylediğine göre derleyici, çeşitli zamanlara ait olayları ve kişileri bir araya toplamıştır. Ethé, bu olayı halk edebiyatının hepsine has bir olay olarak görür görür. Fakat Ethé cenapları halk edebiyatından olduğunu söylerken herhangi bir delil getirmez. Bu durumda ben kendim ispat etmeye çalışacağım.

Eserin 68. sayfasında ikinci kitabın başında şöyle iki dizeli bir beyit rast gelir:

⁸ Hermann Ethé için bk. (Küçükcan, 1995). (ç. n.)

⁹ Tercüme için bk. (Ethé, 1871). (ç. n.)

Cem edenler kissanın hengâmesin

Böyle demişler hikâyetnâmesin

İşte bu sözden doğrudan doğruya “hikâyeyi cem ettikleri”, fakat bir kişinin eseri olmadığı görünmektedir. “Cem edildiğini (bir araya getirildiğini)” kissanın içinde halk edebiyatının özellikleri içinde olan tekrarlar da göstermektedir. “Kan ile çukurlar doldu”, “kan sel gibi aktı”, “Bir nara urdu ki sandılar seb’a semavat¹⁰ birbirine dokundu”. Kayser’in sevinmesini tasvir ettiğinde “Tacını havaya attı, tekrar tuttu” gibi tekrarlara her sayfada rastlamak mümkündür.

Tatar-Kırgız hikâyelerindeki gibi “Şehname”de Rüstem’in devi öldürmesi gibi Seyyid Battal’ın devi gözünü çıkararak öldürmesi de halk edebiyatından olduğunu göstermektedir. Hatta Rus bilinalarında (epik halk şarkılarında) da İlya Muromets, Solovey Razboynik’i (bu canavarın tasviri, devin tasvirine çok benzerdir) okla gözünün çıkararak öldürür.

50, 70 sayılarının her yerde kullanılması da halk edebiyatına özgü noktalardan biridir. Mesela “Yahudi yetmiş yıldır ticaret yaparım” der, çoğu zaman asker yetmiş bin ya da seksen bin olur. Bu delillerden ben, kissanın halk hikâyesi olduğunu, bir kişinin elinden çıkan bir hikâye olmadığını söylemeye imkân bulmaktayım.

Kitabı okuyanların hatırladığıdır: Hikâyenin kahramanı, Peygamberle Hz. Ali’nin soyundan gelen Seyyid Battal adlı biridir. Biz şimdi bu kahramanın tarihî bir kişilik mi olduğu, eğer öyleyse hangi yüzyılda yaşadığı, hangi millete mensup olduğu bahsine gelelim.

Yukarıda zikredilen Şemseddin Sami Bey, “Seyyid Battal”ı Müslüman savaş kahramanlarından birisi; Hicrî 121’de Bizans’a karşı verilen savaşta öldürülmüş, Hüdavendigâr vilayetinin Eskişehir kasabasında “Seyyid Gazi” mezarı varmış, Selçuklu sultanlarından Sultan Alaeddin’in anası tarafından türbe yapılmış, Türk sultanları tarafından mescit ve tekkeler inşa edilmiş imiş ve şehrin ismi de eskiden “Nikolay” olsa da şimdi “Seyyid Gazi” derler der. Şemseddin Sami Bey, Seyyid Battal Gazi’yi (121+622=743) 8. yüzyılın ortalarında yaşamış birisi olarak gösterir.

Lakin kitap üzerinden de hangi dönemdeki kişi olduğunu biraz bilmek mümkündür. Mesela Peygamber döneminden gelen “Abdülvahab” adlı sahabe bir yerde ömrüm 300 yıldan fazla oldu der (300+622=922). Bu habere göre Seyyid Battal Gazi, 10. yüzyıl ya da 9. yüzyıl başı insanı olur.

Kitapta Seyyid Battal’ın uzun bir ömür yaşadktan sonra Bahtiyar adında bir padişahın varlığından söz edilir. Bahtiyar ise “Kâmus’ül-Alâm”ın beyanına göre Hicri 356’da (Miladi 967) hüküm süren kişidir. Bu haber dahi 10. yüzyıl görüşünü

¹⁰ Yedi kat gökler. (ç. n.)

kuvvetlendirmektedir. Kitabın bir yerinde Halife'nin Kayser'in üzerine azametle gelişi tasvir edilirken "Harezmi" yiğitleri hakkında sözler söylenir: Onlar oklar atarlar, oklarla halifeyi korurlar. Bu Harezmi yiğitleri, Abbasiler zamanında Arap halifelerine hizmet eden paralı Türk askerleri olsa gerektir. Tarihçi Leon Cahun'un yazdığına göre Türk yiğitleri halifelere 9. yüzyılın sonlarında hizmet etmeye başladılar.¹¹ İşte bu da 10. yüzyıl görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Hikâyenin sonunda Seyyid Battal'ın yalancı peygamber "Babek"le savaşı anlatılır. A. Müller'in "İslam Tarihi"nde söylediğine göre "Babek" Halife Me'mun döneminde (240/819) yılından itibaren her zaman karşılıklı savaşır dursalar da birbirlerini yenemediler. Sadece 218/833 yılında "Babek" ve taraftarları yenilmişlerdi. Bu haber ise Seyyid Battal'ın 9. yüzyılda yaşadığını bildirmektedir.

Seyyid Battal Türk müdür yoksa Arap mıdır meselesi ortaya çıkar. Türk'tür demek çok yanlıştır; çünkü 10. yüzyılda Malatya bölgesinde Türklerin yerleşmiş oldukları şüphelidir. Çünkü ilk Selçuklular Anadolu'ya 11. yüzyılda gelirler. Fakat Selçuklulardan önce gelip başlarda Arap halifelerine hizmet edip de sonradan halife tarafından hediye edilip Malatya şehrini alan Türklerden ise Türk olması pek muhtemeldir.

Hikâyede Seyyid Battal, Türk halkının o vakitte iyiliğe bakışı nasılsa bu tür karakterlerle donatılıp tasvir edilmiştir. Bilgildir, her halk edebiyatındaki kahraman gibi halkın vicdanını ve ruhunu yansıtır. Bundan dolayı, Seyyid Battal'ın karakterindeki özel noktalara göz atmak faydalı olacaktır.

Onun anasına hürmeti çok büyüktür; savaş öncesinde onun duasını alır. Seyyid Battal dindarlığı ve takva sahipliği ile bütün dünyaya meşhurdur. Hatta daha 13 yaşındayken onu vaaz vermesi için hatip yapıp müderris tayin ederler. O, Hıristiyan ya da Mecusi kızlarına ne kadar âşık olsa da Müslüman olmadıkça (temizlenmedikçe) yanlarına varmaz. Onun fakir dervişliği hadden aşmıştır. Çocuklarının hocalarına hediye-sadaka etmek için hiçbir şeyi yoktur: Üstündeki çekmenini çıkarıp verir. O, savaştan elde edilen ganimet malların hepsini fakirlere ve dullara dağıtır.

Her savaşçı gibi bizim kahraman da inatçı ve acımasızdır. O, öldürmek istediği kişi Kaf Dağı'na kaçsa da bulup öldürür. Bütün hayatı kâfir öldürmekle geçer. Onun, kâfirden gelen elçilerin kulaklarını ve burunlarını kesip eza ve cefa kılmaya da vakti yeter...

Seyyit Battal sıklıkla âşık olan biridir. Hoşuna giderse sever, hemen evlenir. Hatta bir eşi, bir kuruşu, ısınacak evi yoktur, nereye varsa orada evlenir; lakin

¹¹ "Hicretin 227. yılında yani 833'te Halife Mutasım'ın emrinde o kadar çok Türk savaşçı vardı ki, bunlar yeni başkent Samara'da bir mahalleyi olduğu gibi doldurmuşlardı." (Cahun, 2013: 119) (ç. n.)

kadınların çoğu onu kendileri görücü usulü evlendirirler. Çünkü Emir Ömer'in Seyyid Battal'a varmak isteyen kızının dediği gibi "Onun her bir... lazım".

Üstelik Seyyid Battal pek hilekârdır. İşte bu tabiatı da doğu şövalyesini Arap'inkinden ayırır, farklı doğasına Doğu ahengi katar.

Kıssa, Seyyid Battal'ı zamanının en bilgili kişisi olarak tasvir eder. O, kıssada anlatıldığına göre büyük bilgindir, Hıristiyanlara kendi dinlerince vaaz verip şok eder. Yetmiş dil bilir, "efsun, sihir" bilir, yani kendisini başkasına göstermeyen, öldükten sonra diriltlen dualar bilir. Bu nedenle böyle bir kişinin fikrini bilmek çok önemlidir. Onun hayatının bütün amacı Bizans'ı Müslüman yapıp İstanbul'u harap edip kiliselerini yıkarak yerine mescit ve medrese yapmaktır. İşte bu cümleyi Seyyid Battal'ın parolası olarak nitelendirmek demek mümkündür. İhtiyarlayınca "Bunca şey yaptım, hepsi Allah rızası içindi, şimdi ahirete hazırlanmak gerek" der.

Eğer Seyyid Battal kitabının diline geçerse Ethé'nin sözüne itimat etmek gerek. Ona göre hikâyenin dili Osmanlıların Farsça, Arapça ve Tatar şivesi karışmış eski dilleridir. Örneğin "vaz geçtim" yerine eski "vaz kıldım"ın kullanıldığı hikâyenin derleyicisinin Arapça ve Farsça sözleri de pek çok yerde sadece güzellik için kullandığı görülmektedir. Hikâye bir yerde "yerle gök bir birine dokundu" cümlesini kullanırken başka bir yerde güzellik için olsa gerek "seb'a semavat birbirine dokundu" der.

Ethé, hikâyenin üslubu hakkında "Üslup, dünyadaki en sadece üsluplardan biridir" der.

Bu hikâyedeki en ilginç mesele, kişi isimleridir. Örneğin Bizans kızlarının ismi "Mahipervaz", "Dilefruz"dur. Erkeklerin isimleri de çoğunlukla Arap ve Fars isimleridir. Derleyicinin Bizans hayatından uzak olduğu görünmektedir.

Hikâye iki türlü âlem tanır: Hıristiyan (genellikle kâfir) dünyası, onun başında Kayser-i Rum vardır; Müslüman dünyası, onun başında ise "yeryüzünün halifesi" vardır.

Bu kitapta tarihe dair pek çok gerçeği bulmak mümkündür: Kayser'e "Frenk" (Frank, Slavyan, Germen) halklarının prenslerinin hizmetleri, halifelerin yanındaki Harezmi yiğitleri, Haçlı savaşlarının hatırası, Babek olayı.

Haçlı seferleri çok renkli bir şekilde tasvir edilmiştir. Savaşlarda gerçek savaşlarda yer alan kahramanlar yoktur. Hıristiyanlarla Müslümanlar tarafına toplanan askerlerin geldikleri yerler sayıldığında yeryüzünde gerçekten olan vilayet ve memleketlerin dışında hayalî memleketlerin isimleri de çoktur. Bu olayın tatsız ve kısa anlatımı, hikâyenin derlenmesinin Haçlı Seferlerinden çok sonra olduğunu göstermektedir.

Hikâyenin ruhuna Fars efsaneleri ve edebiyatı bir hayli tesir etmiştir. Biz hikâyede Şehname'deki devlere, Cemşid Padişah şiirlerine, Dahhak ve Feridun ismine rastlamaktayız.

Ethé'nin söylediğine göre hikâye, Hıristiyan dinine ateşe tapan Farsların diniyle karıştırmaktadır. Hikâye, kâfirlerin "Nâr-ı nur"a [ateşe] taptıklarını, onun adına yemin ettiklerini çok yerde söylemektedir. Hatta Hasan, Hüseyin ve Ali'yi övmesini, onlar için "Keremu'l-lahu vecheh"¹² demesini, Ebu Bekir için "R. Z."¹³ dememesini hesaba katarsak derleyicinin Şii olduğuna inanmaya başlayabiliriz. Yezid'e olan lanetlerini de akla getirirsek bu görüş daha da güçlenir.

"Elf Leyle ve Leyle"¹⁴ ya da ondan alınıp nakledilen hikâyelerin de hikâyeye etkisi çoktur. Seyyid Battal ile yılan padişahı "Şahmaran" kıssası, bütünüyle "Elf Leyle ve Leyle"yi akla getirmektedir.

"Harut ve Marut"¹⁵ adlı kâfirlerle savaşı da İncil hurafelerinin tesirini göstermektedir.

Halk edebiyatımızın her birine mahsus olan benzetmeler / teşbihler hikâyede pek çoktur. Güzel güzel şairane tasvirlerde karşımıza çıkıyorlar. Mesela Haçlı savaşlarını anlatırken halifeyi tasvir edişine bakınız! Okuyucuyu bütünüyle o döneme götürüyor, seni o savaşlarda savaşmaya mecbur ediyor!

¹² Allah yüzünü ak etsin. (ç. n.)

¹³ Onun üzerine selam olsun (ç.n.)

¹⁴ Bin Bir Gece Masalları (ç. n.)

¹⁵ Tevrat'ta Tanrı'nın en güvendiği Samhazai ve Azael adlı iki melek (Graves ve Patai, 2009: 150-151). Harut ve Marut için ayrıca bk. (Demirci, 1997). (ç. n.)

شورا

عدد ۲۲ * سنه ۱۹۱۱

22

مصرى، رضا الدين بن فضل الدين =
ناشرى م. شاکر م. ذاکر راجیفلر

مندرجه سی :

- پوچاچوف .
ملا منیر هادیف .
عرب لغتی و آنک عالموی
تقلید و علم .
امام و مدرس سرورالدین .
ادبیات آغوی .
ع - جان ابرامیف .
سید بطال غازی حکایه سی
توغروسنده .
ع عزیز عبیدوللین .
آثار عتیقه دائر .
مفتش آثار عتیقه : سودف
و هول .
جوابار حقنده فکرلر .
خوالینلی، اوزنگه معلوم .
ترکچه دن وزن .
معلم احمد کریم مقصودف .
نباتات .
علی رقیفی .
تربیه و تعلیم : استانبول
دارالعملینلی .
مراسله و مجابره : بخارا،
ویرخورال و تاشکند دن .
تقریض و انتقاد: تانار صرفی
و نحوی، ترکی خطبه لر
و فلسفه اعتقادیه .
اشعار : اجتهادلی آدنگه .
مکتب آلمنده بتیم بالا، ترجمه
شیکلی، ایکی زور شاعرلر
ناک شعرلرن اونوغانده، کشی
نیشلر؟، بلدم...، دوستمه .
مثنوعه، تبرده آغو - موزیکه
موزه خاناسی، قزق برالان
و باشقلر .
ادبیات «خدا یارخان باقجه سنه سی»
خیالم «احق تانفتارف» .
طاشلاب کیتدی (مکابه)
عبدالله بیگی .
ایسکی فکرلردن .
محمود خواجه بن بهود خواجه .
لامانوسوف .

سپید بطل غازی حکایه‌سی توغرسنده

خاطر کرده‌در، توننڭ اوزون وقتلارنده بوننڭ تاتار اولارنده، فاللارده، ماستر سكويلارده اشدين بوشاغاچ، كوجى آطنه كونلارنده باشلار جبولوب ككابلر سويله شلر ياليسه صوغش وعشق كتابلرى اوقوب وقتنى حضور، حضور كچره‌لر. بو كتابلارنى بوننڭ خالقز مى بولغان «بدوام»، «تقى عجب»، «يوسف» كتابلرى شكلوك باراطه. مین اوزمده كچكته چاغمه شول كتابلارنى اوقاننى بىك دكلاوچى هم آكلغانلارنى نچقروب اوقوچى ايدم؛ شول زمانده نوق مین بو كتابلارنى بارانا، آزرغه بر مال نېندى بافونلق حس اېنه ايدم. زمانلر اوتدى؛ مین ناغى بو كتابلارنى برهن، برهن اولوب اوقى باشلدم؛ ميكا حاضر بو كتابرده ياكنا بر عالم اچولغان كوك كورندى. اولگى ميكا بارى خيالى اهميتلر گنه بولغان سپيد بطل، على، مالك اورد، سعد ابن وقاص، خالد ابن وليدلرم حاضر ميكا بتونلاي باشقه كشيلىرگه اوليندیلر؛ حاضر آلر ميكا يوغالغان چن مى قهرمانلارنڭ كوله گه‌لر، آلرنڭ روحلرى برله روحلانغان عربلر كوك طيوله باشلادیلر؛ اول قهرمانلارنڭ خاراكتئرلرندە مین چن مى قهرمانلارنڭ صورتلرن كوره باشلدم. شوكرغه كوره ده بو كتابلارنى تنقيدگه، آلرنى خلقز كوز آلدېنه ياكادن منگزورگه بر باشلانچ بولسون دېب «سپيد بطل غازى» حكايه‌سى طوغروسنده بر نرسه قارالرغه قرار بيردم. اوقوچيلر! بو كتابلارنى بز اوزمز اوتونسانده ياوروب علماسى اونونئادى؛ آلر توغروسنده جلدلرچه كتابلر يازديلر. مثلا شولوق «سپيد بطل غازى» حكايه‌سى طوغروسنده ۱۸۴۸ يلدوق پرافيسور Fleisch صافسونيه آكاديهميه‌سينڭ بر نشر افكارنده اوزون اوزون مطالعه‌لر يازغان ايدى؛ شونڭ صوكتنده ۲۰ - ۲۵ يللر اونكچ آنڭ شاگردى Dr. Herman Ethè اسملى، «مونخين» دارالفنونىنڭ معلملرندن «بر نېمس» بو كتابنى ايكى جلدگه بولوب اوز نلېنه ترجمه ايتدى. ترجمه «تنقيدلى» يعنى كوب

تقرىضنى حاوى‌در. بونسن استودينت نچيب افندى خلقين يازغان. تقرىض حقنده سوز باشلاودن ئلك، يوسف اچورا جنابلارنڭ يازولرى حقنده بر ايكى سوز ئه يتوب اوزاسى كېله. يوسف افندى روسيه ده چاغنده بوننڭ بارلى هم صاى مطبوعاتمز اوچون بىك زور بايلىق ايدى خلقمز طرفندن ده آنڭ يازولرى تقدير ايتله ايدى. بو حقده برهونڭ يازغان مکتوبنده شويله دېيلىگان: «ى. اچورانڭ يازغان مقاله‌لرن قاچان اوقى باشلاومنى اتق بلميم، لېكن شونسى بىك اچق خاطرمدە، كه مین باشده اوق آنڭ يازولرينه مقتون ايدم. آنڭ ياكلش هم صق تاتارچه بلن يازغان نهرسەلرى ده ميكه باشقەلرنڭ ماتور هم اصپاي تاتارچه ايله يازغان اثرلرندن كوب تەملى هم كوب يانن طيولا؛ چونكه مین آتقىلرده تا بىك تيرهن بلم، يا كه نچكه ونازك طويغو كوره هم اختيارسز اوق آكلجوطولا، بهيله نله ايدم. خصوصاً آنڭ عثمانليچەراق يازغان سياحتنامه‌سندنه بعض بر تصورلرى مېنى بوتونله‌سى-سهرليلر ايدى. آنڭ مەكەز جەدن يازغان «يەشلىر، حیات و ايله يال» حقنده غى بر فيليمتونى مينده شول چاقلى تاثر فالدرغان، كه مین آنى ئه ليگه چه بيتى بيتى بلن ايسمه طونام... عموماً آنڭ «طوپاس» مسئلهلر حقده مقاله‌لرندە بىك اورنلى غنه «چن ادبى» كارتئالر بالتراب كېتده، بوتون يازغاننە جان بيره ايدى...». تاتار صنعت ادبیه‌سينڭ بختسزلىگينه فارشى بواديب، ادبى نهرسەلرنى آز يازدى. كتاب بولوب، ميدانقه چققانى ايسه ققط شول «موقوفيت خاطرەلرى» گنه اولوب، آنى ده خلقمز كبره گنچه اوقى آلمادى.

بونڭ حقنده يازلغان ن. خلقين افندينڭ تقرىضى طوغروسنده اوزون سويلەرگه لزوم تاپيم، نيك اورنلى، حقى، طوغرى هم موقفيتلى دېگان سوز ايله اکتفا قىلام. بو بزده صنعت ادبیه‌نڭ تقدير ايتله باشلاوينڭ ايگ بونچى علامتلرندىر. موگا «چن ادبيلك» سويگان هر تاتار قووانمه‌لى‌در. بزده موگارچى ادبى اثرلر يا بوتونله‌ى سكوت بلن كچله، ياكه غزنه ده بر باغانا، بر فيليمتون ايله اکتفا قىلنوب، بر ادبى و بر كتاب حقنده مستقل بر اثر انتقادى يازلغانى يوق ايدى. «الوغ كشيلىر هم آنلرنڭ اثرلرى» ايسه، بو بابده برنچى آدم بولدى- يول اچلدى، باشلاوچيلرنڭ آياقلىرى چيكل بولسون. ع. جان ابراهيمف.

منه بوسوزدن توب توغرى «حكايتنى جمع ايكانلىرى»، اما بر كشي اثرى بولماقنى كورنوب طور. دخى ده اثرنگ «جمع ايدلگانون» قصهنگ اچنده خلق ادبىاتنىڭ «خاصه» سنه بولغان تکرارلرده كورسه توب طورلر. «قان ايل چوقورلر تولى»، «قان سېل كوك آندى»، «بر نعره اوردېكه ساندىلر سبع سموات بر برينه توفندى»، قىصرنگ سويونگانن تصوير ايكانده «تاجن هوايه آندى، كنه طوندى» مثالى تکرارلارنى هر صعيه ده اوچراترغه مكن.

تاتار- توغز حكايتلارنده گى كوك، شاهنامه ده رستمنگ دېونى اوتراگنده گى كوك سېد بطالنگ دېونى كوزن چغاروب اوتروى ده خلق ادبىاتندن بولون كورسهنه. حتى روسلر Былина لرنده ده - Соловей Разбойникъ, Илья Му- ромецъ (بو جانوارنى تصوير، دېونى تصويرغه بېك اوخشيلر) اوق بله كوزن چغاروب اوتره.

۷۰-۵۰ صغرلرن هر برده استعمالده خلق ادبىاتنه مخصوص نقطه لرندن بريدنر. مثلا «بھودى يتمش يلدر تجارت ايدرم» دى، كوب وقت عسك ۷۰مگ بوله يا ۵۰مگ بوله. شول دليللارنى مېن قصهنگ خلق حكايتسى، بر كشي نكته باشندن چققان حكايت توگل دېب ايتورگه يول تابه م.

كتابنى اوقوب چققان كشيلىرنىڭ خاطرلارنده در: حكايتنگ قهرمانى سېد بطال اسملى، پھيمير و حضرت هلى نسلندن كلگان بر باطرن. بز حاضر بو قهرماننگ تارىخى ذاتمه؛ اگر آلاى بولسه قايسى عصر كشيلى، قايسى ملتندن ايكانى بھيئنه كله مز.

آلدن ايپكان شمس الدين سامى بك، «سېد بطال» نى مسلمان صغش قهرمانلرندن برسى؛ ۱۲۱ نچى هجرده روملرغه فارسى بولغان صوغشده اوتراگان؛ خداوندكار ولايتىڭ «اسكيشهر» قصه سنه «سېد غازى» قېرى بار ايمش؛ ساجوق پادشاھلردن سلطان علاء الديننگ آناسى طرفندن تر به بنا ايتولگان ترك سلطانلارنى طرفندن مسجود و تكبيلر بنا ايتولگان ايمش هم شهرنگ اسمى ده اولده «ناكوليه» بولسه ده حاضر «سېد غازى» دېب يورتلر دېب ايتوب كېتته. شمس الدين سامى بك سېد بطال

غازىنى (۱۲۱+۶۲۲) ۸ نچى عصرنگ اورتالرنده بولغان كشي ايتوب كيتوروب چغارو. لکن كتابنگ اوزننده فاي وقتلغى كشي ايكانون

بر برسېنه اوخشاماغان چيرلرى بولغان نسخهلردن فاراب ترجه ايتولگانلىكتن بوزنگ اوچون بېك قدرلى اثردر. شوننگ اوستونه آرتونده غى примѣчаніе لرن هم اثر توغرىده عمومى بر ملاحظه بيان ايكان مقممه من آلساق اثرنگ قېمى تاغنده آرتنه.

هر نېچك اثر ايسكى تورك تىلده بولسده، بلومه كوره، تركلر، اثرگه هېچ اعتبارلرن صالحاديلر. حتى شمس الدين سامى بك اوزىنگ «فاموس الاعلام» نده «سېد بطال غازى» نام ذاتنگ تارىخى ذات بولغانلن سويله گانده ده، شول ذات توغرى وسنده غى حكايت توغرى وسنده بر سوزده ايتنى ديورلك. آلدن: «وتور Ethé تورى نسخهلر تابه» دېگان ايدك؛ شول نسخهلرنى بيان ايتوب كيتونى فائده من خالى بولماس دېب اويلايم.

Ethé آلتى غه پاتن بر برسېنه آز اوخشاماغان نسخه تابه. «دژوندن» ده كارول كتېفانده سنه، «لېسېغ» ده شهر كتېفانده سنه، «ؤينا» ده غى نسخهلر، نهايت پروفيسور Fleisch كه تاتارلرغه بېك معلوم بولغان اولگى قران دار الفوننى پرافيسورلرندن Готвалдъ هديه قلغان تاتارچه قول بازمه نسخه Ethé صوگىسېنه بېك زور اهميت بېرگانون بيان ايتنه.

مېن فائده لنگان نسخه ايسه هجرى ۱۲۹۳ يلده استانبولده كورد حسين افندينگ مطبعه سنه باصولغان كتاب. تاتارچه ايسكى كتابچى شمسى طرفندن باصولغان نسخه نى فاراسامده شول ترك باصه سنك عيى بولغانلن بىلگىچ اهميت بېرمام.

Ethé نك بازوينه كوره، «سېد بطال غازى» حكايتسى ۱۳ - ۱۵ عصر ميلاديه خلق تىلده يورى تورغان ياكى عرب ليپيندارلرندن چيولغان اثر. كتابنگ اوزنده كم چيغانى توغرى سنه بر تورلى كئايه گنده تاپار حال يوق. شولوق عالمنك ايتونه قاراغانده جيوجى تورلى زمانقه منسوب واقعه هم ذاتلارنى بر چيرگه چيغان؛ هم بو واقعه نى Ethé خلق ادبىاتنگ هر قابوسېنه مخصوص دېب تابه. فقط خلق ادبىاتندن ايكانون ايكانده Ethé جنابلرى برده دليللر كيتورومى. شوگا كوره، مېن اوز طرفندن اثبات ايتارگه طر شياقچى بولم.

اثرنگ ۸۶ نچى بيتنده ۲ نچى كتابنگ باشنده شوندى ايكى مصراعلى بيت اوچرى: جمع ايدنلر قصهنگ هنكامه سن * بويله ديمشيلر حكايت نامه سن

دنياغه مشهور . حتى ۱۳ باشنده وقتدوق آنى وعظ سويلرگه
خطيب ايتوب، مدرس ايتوب تعيين ايتولر . اول خرهستيان
يا ۱۰ جوس قزينه نه فخر عاشق بولسهده، مسلمان بولميجه
(پاك بولميجه)، پانينهده بارمى. آنك فقير درويش لىكى حددن
آشقان . بالالارنك خلفلرينه هديه - صده ايتارگه بر
نرسهسى يوق: اوستوندى چيكمانون سالوب بيره . اول
صوغشده فالغان غنيمت مالنك همهستك فقيرلرگه، طوللرغه
اولاشه .

هر صوغش كشيىس كوك بزنگ قهرمانك اوز سوزلى،
فانى كوكللى . اول، اوترام ديگان كشيىسون فاني تاغينه
باروب بولسهده اوتره . بتون عمرى كافر اوترو بله اوزا .
اول كافردن كلگان پاسوللارنك فولاق وبورولنرلن كبسوب
اذا وجفا فلورغده فوتى چينه . . .

سيد بطال بيك عشقجان: كوزى توشسه سويه، حاضر
اويله نه . اما اوزى خاتونلرن قارى آلمى . حتى بر خاتون
بر تينى يوق ، چلورنورغه ابوى يوق ، فايه بارسه شونده
اويله نه لىكن خاتونلر نيك كويىسى آنى اوزلرى ديبله
اويله ندرلر . چونكه امير عمرنك سيد بطالغه بارهسى
كيلگان قزى ايتيشلى «آنك هر بر لازم» .
شولر نك بارستكده اوستونه سيد بطال بيك چيله كار .
منه بو طبيعتده شرق شوالهسن عرب نكندن آيره ، آيرم
بر طبيعتنه شرق آهنكى بيره .

سيد بطالنى قسه ، زمانه سينك ائك عالم كشيىسى
ايتوب تصوير فيله . اول آنده ايتكانچه بيك عالم ؛
خرستيانلرنى اوز دينلر نچه وعظ قىلوب شاق فاتوره .
۷۰ تورلى نل بله ؛ «اخفايه چكه » بله، يهنى اوز اوزن
كشيگه كورسانتى طورغان ، اولگياج ترله طورغان دعا
لر بله ، شوگا موندى كشيىنك فكردن بلو بيك اهميتلى .
آنك بتون طورمشدن مقصدى ده رومنى مسلمان ايتوب ،
استانبولنى خراب ايتوب، كليسهلرن يقوب، بيرينه مسجد
ومدرسه سالو . منه شول جمله ، سيد بطالنىك ديوبزى
ديورگه بارى . فارتايچاق «موگار چه نرسه لر اشله دم ههسى
الله رضاس اوچون ايدى، ايندى آخرة كه حاضرلنورگه
كرك» دى .

اگر سيد بطال كتابينك تلينه كوچسالك ، Ethè نك
سوزينه اوشانرغه كرك بوله . آنك فكرنچه حكايه نك
تلى فارسى، عربى هم تاتار شيوهسى فانتوشقان عثمانلر نك
بورونى تلارى . مثلاً: حاضرگى « واز كچدم » اورننه

بر آز باورگه بوله . مثلاً پيغمبر زمانه سندن كيلگان
«عبدالوهاب» اسملى صحابه، بر اورنده ، عمر م ۳۰۰ يادن
آرتق بولدى (۶۲۲-۳۰۰) بوخير بوينجه سيد بطالغازى
۱۰ نچى عصر كشيىسى يا ۹ نچى عصر باشنگى كشي بوله .
كتابه ، سيد بطالنىك شافتى عمر ايتكاج بختيار اسملى
پادشاه بارلقون سويله نه . بختيار ايسه «قاموس الاعلام»
نك بيانته كوره ۳۵۶ هجر يده پادشاهلق سورگان كشي بو
خير تاغى ۱۰ نچى عصرنى فوتلى . كتابنك بر ير نك خليفه نك قيصرگه
قارشى كمال عظمت بله كيلگانون تصوير ايتكانه «خوارزم»
يكتلرى توغروسنك سوزلر چقه: آلر اوق اتالر ، اوقلر بله خليفه نى
صافيلر . بو خوارزم يكتلرى عباسيلر زمانته عرب خليفه لر ينه
بالالانوب خدمت ايتكان ترك عسكىر بولورغه كرك .
مؤرخ ليون كامين نك يازونه كوره ترك يكتلرى خليفه لر ده
IX عصرنك آخر نك خدمت ايتنه باشلاديلر . منه بو ده ۱۰ نچى
عصرنى فوتلير .

حكايه نك آخرنده سيد بطالنىك بالقان پيغمبر «بابك»
بله صوغشقانون سويلى . آ . موللر نك «تاريخ اسلامده»
ايتكانونه كوره ، «بابك» مأمون خليفه زمانته (۸۱۹-۲۳۰)
يلدن آلوب هر وقتده فارشى صوغشوب طورسه لر ده چيكا
آلماديلر . بارى ۸۳۳-۲۱۸ يلدرده غنه «بابك» هم طرفدارلرى
چيكلولگانلر ايدى . منه بو خير ايسه سيد بطالنىك ۹ نچى
عصرده بولغانلقون بلدره

سيد بطال تركيه يا عربيه مسئلهسى كيلوب چقه .
ترك ديب ايتوى بيك اوكتايسز ؛ چونكه ۱۰ نچى عصرده «ملاطيه»
تيره سنده تركلر اورناشوب ييتولرى شيهلى . چونكه ائك
الك ساچوق تركلر نك اناطوليه گه كيلوب چقالر ۱۱ نچى
عصرده . اما ساچوقلردن الك كيلوب؛ باشك عرب خليفه لر نده
خدمت ايتوبده آخردن خليفه طرفسندن بولهك ايتوب
«ملاطيه» شهرن القان تركلردن بولسه ، ترك بولويده
بيك احتمال .

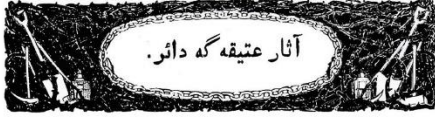
حكايه ده سيد بطال، ترك خلقينك «بخشيانى» غه اولوقند
قاروى نيچك ، شوندى خاراكتلرلر يله زينتهلر تصوير
ايتولگان . بيلگلى هر خلق ادبياتنده غى قهرمان شولوق
وقتده خلقنك «وجدانن ، روجن» كورسته . شوگا كوره
سيد بطالنىك خاراكتلر نده غى خصوصى نقطه لر نى بر آز
كوروب كيتو فائده دن خالى بولماس

آنك آناسينه حرمتى بيك زور ؛ صوغش آلندن
آنك دعاسن آله . سيد بطال ديتلى ، تقوالقى بله بتون

الى ليله وليله تگده، با آندىن آلوب سويلهنگان
حكايتلر تگده، حكايتكه تاثيرى كوب. سيد بطال بله چلان
پادشاهسى «شاه مران» نيهسى، بتونله الى ليلهنى
خاطرگه توشوره .

«هاروت وماروت» اسملى كافرلر بله صوغشويده
بيبل خرافاتىنىڭ تاثيرىن كورسهنه .

خلق ادبياتىنىڭ هر قابوسينه مخصوص بولغان
ار حكايه ده بىك كوب. مانور مانور شاعرانه تصويرلر ده
اوچرلر؛ مثلا اهل صليب صوغشلىرىن تصوير قىلغانده
خليفهنى تصوير قىلغون غنه فاراگز ! اؤفوجىنى بتونلاي
شول زمانغه قايتارا؛ سىنى شول صوغشلىرىده صوغشورغه
مجبور ايته !
ع . عزيز عبيدوللين .

«شورا» ده آثار عتيقه گه دائر بحثلر اوقودىغىدىن،
يورگان يولرمده، ايسكى موسقى اثرلرىنى ايسكى توشور
ايدىم . شوشى بلده ايپون اينده «پيرم» قىلانده بر اورامته
«پيرمسكى غوبيرنسىكى نارودنى موزى» ديه بازلشم تاقتا كورب
اچينه كروب تماشا قىلوب يوردم . بونده بىك كوب باشقرد
اثرلرى كورسهنه بر سينه ده «باشكىرسكى» ديب بارلماغان .
حتى ايشكىن كرگچده صول باق بولهده بىك زور پىلالا
اشكافده كىچلى چارشاو ئلنوب تورادر، آندايىن چارشاو
بىزنىڭ باشقرد اوپلر نده بىك كوب اوچراسهده نى عجب ! بو
چارشاوغه «چواشكىسى باراناؤبىسكه» ديب بارلغان خاطر-
مدهدر كوبدىن توگل (۱۰ يىللر بولور) پيرم غوبيرنسىده
قىز خاتونلردىن قول اشلر يىن صوراب آلوب هر قابوسىدىن
بىر دانه سىنى آلوب كىتكانلر ايدى . بو نرسه لر «پىتر-
بور» غه كىتچەك، بلكه اشلانگان ذاتلر غه مكافات اولور
ديه سويلاندىلر . شوندايىن تاستالار بوندهده بار، مگر
بىر سينه ده «نانارسكى» ياكه «باشكىرسكى» ديب بارلما-
غان... دىخ عجبراك : بر بولهده خاتون قىزلر نىڭ شاو اولغان
چاچانلر هم توش نىڭكلىرى توشلوكلىرى بىلن بر بىرسى

ايسكى «وازلدم» استعمال ايتولگان حكايه نىڭ چيوجسى
عرب، فارس سوزلرنده كوب اورننه بارى مانورلىق ايجون
گنه استعمالنى كورنوب طوره . حكايه بىر بىر ده «بىر كوك
بىر بىر يىنه طوقندى» جمله سن استعمال ايتسه، ايكىچى اورننه
مانورلىق اوچونده «سبع سموات بىر بىر يىنه طوقندى» دى .
Exle حكايه نىڭ سىبىلى توغرىسنده : Der Stillist der einfuchlte
gonWelt (استىل دنيا ده الڭ ساده استىلردىن بىرسى) دى .
بو حكايتده الڭ فزق مسئله كىشى اسملىرى . مثلا
گر بىك قىزلرنىڭ اسملىرى : «ماه پرواز»، «دل آفروز» .
اير كىشى اسملىرىده كويسى فارسى عرب اسملىرى .
چيوجى نىڭ يونان طوروشىدىن بىراق طورغانى كورنوب طوره .
حكايه ايكى تورلى عالم تانى : خرستيان (هموما كافر)
دنياسى، آنگ باشنده قىصر روى طوره؛ مسلمان دنياسى،
باشنده «بىر يوزنىڭ خليفهسى» طوره .

بو كتاپده تارىخ اوچونده شاقنى غنه فاكتهلر تابارغه
ممكن : قىصركه «فرنگ» (فرق، اصلويان گيرمان)
خلفلىرى كىتلىرىنىڭ خىلمىلىرى . خليفه لر ياننده خوارزم
يكتلىرى، اهل صليب صوغشلىرىنىڭ خاطرلىرى، بابك واقعهسى .
اهل صليب واقعهسى بىك صىق بويولر بله تصوير
ايتولگان . صوغشلىرىده برده چن بو معاربهلر ده بولغان
قهرمان بوق . خرستيانلر هم مسلمانلر باغوندىنجه چيولغان
عسكولرنىڭ كىلگان چىلرلن سانانغانده چن، بىر يوزنده بار
ولايت، مملكتلردىن باشقه، خيالى مملكتلر اسملىرى بىك
كوب . بو واقعهنى بىسز، نىسقه تصوير، حكايه نىڭ چيولغان
وقتىنىڭ اهل صليب صوغشلىرىدىن كىزب صوڭ بولغانلىقى
كورسهنه .

حكايه نىڭ رويىنه فارسى ليگىندا وادىبائى- شاقنى غنه
تاثير ايتكان . بزمونه شاهنامه دهقى ديولر، جمشيد پادشاه
چىلرلن، ضحك اسملرن، فرىدون اسملرن اوچراته من .
Etle نىڭ ايتونيه كوره، حكايه، خره سىبان دىننده اوتقه
تابنه طورغان فارسىلر دىنى بله ساناشلر . كافرلرنىڭ
«نار نور» غه تابونغانلقلرن، آنگ نامى بله آند ايتولر
حكايه كوب برده سويلى . حتى حسن، حسين، على نى
ماقتانغانلقلدىن، آلر توغرىسنده «كرم الله وجوه» ديولرنىڭ
ابوبكر توغرىسنده «ر . ض» دىپنه ايتماون حسابقه
الساق، چيوجى شىعه بولونىن ده اوشانه باشلارلى . اگر
آنگ اوستونه «بىزىد» نى سوكولرنى ايسكه توشورسهنه
بو فكر تاغىده قوتلنه .